

Agrikulturhistoriska teckningar.*

1. Om svinet.

Det tama svinet (*sus domesticus*) leder sina anor från vildsvinet (*sus aper*), hvilket ännu är utbredt i Asien, norra Afrika samt i Europa intill och norr om Donau, och fordom äfven lefvat i England, Danmark och södra Sverige. På Öland har, antagligen för den kungliga jagten, vildsvinet länge bibehållits. Att dömma af frescomålningar på Kalmar slott, anställdes, under den tid Erik XIV derstädes var boende, ofta vildsvinsjagter på Öland, och enligt Carl XI:s dagbok af september 1688 funnos dessa djur ännu der. De hade under Carl XII:s tid blifvit af allmogen utrotade, ty Fredrik I lät år 1723 ditföra en ny koloni från Tyskland,

* Från författaren, som ännu vill vara okänd, har Red. fått emottaga utdrag af ett större arbete, med önskan att dessa måtte i tidskriften intagas, på det att de läsare, hvilka intressera sig för svensk agrikulturhistoria, måtte sättas i tillfälle att till en sådan lemna bidrag genom upplysningar och meddelanden. Författaren förklarar sig tacksam för äfven det minsta korn, och Red. är villig att emottaga och till författaren öfversända de uppgifter, hvilka henne tillställas.

som dock icke längre florerade än till 1752 års riksdag, då, på grund af allmogens besvär, Öland för alltid befriades från dessa »vildbassar.» I östra Asien och på öarne i ostindiska arkipelagen förekomma svin, hvilka af zoologerna angifvas såsom skilda arter, men dock stå vildsvinet mycket nära.

I Lithauen händer ej sällan, att vildgalten intränger i bondgårdarne samt parar sig med det tama svinet, och om än det vilda lynnet röjes hos affödan, är detta dock i andra släktledet nästan försvunnet. Bland de fyrfotade husdjuren är svinet det, som lättast frånträder det vilda tillståndets vanor och jemväl undergår den förändring och utveckling till formen, som af de nya lefnadsförhållanden betingas. Romaren Plinius († 70 e. Chr.), till hvilkens »Historia Naturalis» vi ofta hänvisa, anmärker: att intet annat husdjur så lätt blandar sig med det vilda släktet, och att »de gamle» kallade afkomman *hybridæ* (halfvilda), en benämning som sedermera öfvergått på korsningar i allmänhet.

Vildsvinets färg, vexlande efter ålder- och klimatförhållanden, är vanligen rödligbrun med svarta fläckar eller ränder. Dess hud är betäckt med borster, blandade med ullika hår, samt på manke och rygg med längre och gröfre borster. Det dväljes helst på skuggrika, fuktiga ställen, hvarest det om dagen håller sig undangömdt, och företager först i skymningen ströftåg för att söka sin föda af rötter, frukter, ägg och smådjur. Dess vanliga gång är skridt och traf, men kan, om det dertill tvingas, i galopp följa hästen på ett kortare afstånd. Det söker ej strid, men är djerft i sjelfförsvaret, och dess bett samt huggen af de långa, hvassa betarne äro ofta dödliga, såväl för jägaren som hans häst och hundar. Då galten har det kannibaliska begär att, lik Saturnus, förtära sin afföda, söker suggan, som endast under brunsttiden — i Europa under december och januari — åtföljer galten, en säker tillflyktsort för sina ungar i skogens tätaste snår, och tillreder der ett lugnt och bekvämt läger. Hon går drägtig i sexton veckor, föder årligen blott en kull, mindre talrik än det tama svinets, och stillar den under flera månader samt behåller den äfven derefter en längre tid under sitt beskydd. Man kan sålunda se flera kullar åtföljas, till ömsesidigt försvar och gemensamma härjningar; men när ungsvinen blifvit fullvuxna, återtager hjorden det ensliga lefnadsättet.

Men allt i förhållande till den vård och föda som det tama tillståndet erbjuder, förändras vildsvinets former sedan det blifvit »husdjur.» Det stora, spetsiga, långtrynade hufvudet, som ej mera ur eller från jorden behöfver upphemta sin föda, förkortas; de hvassa, utskjutande betarne, ej mera behöfliga till anfall eller försvar, minskas; de långa öronen, som numera icke spetsas för att varsna en annalkande fiende, förlora sin förra spänstighet; nackens muskler, som icke kräfva ansträngning, slappas; den mot köld och vind skyddande borst- och ullbeklädnaden försvinner; den korta, krökta ryggen och det likformade korset förlängas och rakna; kroppen vidgas i utsträckning och omkrets; benen blifva kortare och mindre muskelstarka, och med förmågan att snabbt röra sig försvinner

äfvén benägenheten dertill. Ja, i själfva könslifvet röjes »kulturens» inverkan, då det tama svinet årligen lemna tvänne, och under två år t. o. m. fem kullar grisar. Den bekante fransyske fortifikations-generalen Vaubans egendomliga beräkning, att en sugga, inom en tid af elfva år, skulle kunna blifva stammmoder för 6,000,000 ättlingar, är således icke öfverdrifven, ehuru han endast räknar en kull om året.*

Samtidigt med kroppens omdaning förändras äfvén vanorna och instinkten. Frihetsbegäret, sökandet efter enslighet, de nattliga härjningstågen äro försvunna erinringar, och ättlingen af det djerfva djur, hvilket den beväpnade jägaren ej utan varsamhet vågade nalkas och hvilket åt de förföljande hundarne ofta gaf en grym död, lyder nu herdens röst och flyr för vallhundens skall. Men ett af det fria lifvets vanor har moderskärleken fäst i djurets minne, i det suggan aldrig uraktlåter att, en eller två dagar före »färjningen», sammanföra ett renligt och beqvämt läger.

På detta nyttiga husdjur nedblickar man i allmänhet med förakt och vämjelse, samt ställer det i instinktlig begåfning lägre än de öfrige. Detta beror på bristande sakkänedom. Svinet älskar snygghet och söker ett renligt läger när — stigan det tillåter; det lär sig att lyda och älska sin vårdare och emottager gerna hans smekningar. Plinius, delande nämnde fördom, kallar svinet »det dummaste bland djuren.» Dock berättar han straxt derefter, huru en flock svin, bortförd af sjörfvare, igenkännande sin vårdares röst störtade sig ur båten, hvilken derigenom kantrade, samt summo i land. Vi tillägga följande, som vittnar om dessa djurs utomordentliga läraktighet. En fargalt, tillhörig Sir Henry Mildway, och en sugga i öfverste Thorntons ego hade inöfvats att tjenstgöra såsom — fogelhundar. Fargalten, dresseerad af Sir Henrys skogvaktare, hade en utmärkt god näsa, var road af »sport», och nästan lika säker som den bäst inöfvade »pointer.» Läsaren torde härvid erinra sig, att i södra Frankrike såväl hunden som svinet användas till uppletande af tryffel.

Svinet har, redan i urtiden, öfver hela gamla världen varit användt såsom husdjur, och icke senast i China och Siam, hvarest fornutvecklingen af detta djur, som utgör befolkningens hufvudsakligaste animala föda, varit systematiskt uppdrifven. England har ock derifrån hemtat afvelsdjur, samt medelst korsningar frambragt sina utmärktaste svinraser. Äfvén fornegyptierna kände detta djur, fastän det hos dem gälde för orent. Dock är icke bevisligt att, åtminstone det lägre folket, icke förtärde köttet, helst en gammal plägsed föreskref, att hvarje hushåll å en fastsatt dag skulle offra ett svin åt guden Osiris.

Israeliterna medförde från Egypten, att dömna efter deras första lagstiftares bud, en dylik afsky för svinköttets ätande. Den blef för dem, liksom sedermera för muhamedanerna, en del af deras kult.

Hos grekerna var deremot, redan i sagotiden, svinet ett af de mest använda husdjur. Väl kunna de ur Homeros Odyssee lösryckta orden

* Hänvisningar till källorna äro här förbigångna.

»den guddomliga soherden Evmajos», icke tjena till bevis för hans yrkes höga anseende, såsom af en och annan framhållits. Enligt filologers ut-sago, sparade Homeros icke på likartade högstämda »prydnads-epiteter.» Circes förvandlande af Ulysses följeslagare till sådana djur, som af hans gudomlige svinherde vallades, tala ej heller därför. Men Ulysses svin-afvel måtte bedrifvits i stor skala, ty D:r Schliemann påstår sig år 1878 hafva uppdagat hans svinstigor på Ithaka. Han skrifer derom: »Nära öns sydostliga strand befinna sig ett antal stallartade rum, i genomsnitt 35 fot i längd och 10 fot i bredd, delvis huggna i klippan, delvis om-slutna af cyklopiska murar, bildade af stora stenar; i hvilka rum Homeros måste hafva sett de tolf svinstallar, hvilka uppbyggdes af den guddomlige soherden.»

Hos romarne var svinafveln satt i system. Terentius Varro (f. 116 f. Chr.) har i ett af sina arbeten »*De re rustica*», derom ganska omständ-ligen ordat.

Svinköttets användande erbjöd åt den romerska kokkonsten ett rikt experimentalfält. Man fann det, för den fina gommen, lemna ej mindre än femtio olika smakomvexlingar; men till de förnämsta läckerbeter räk-nades den qvinliga könsdelen — när det drägtiga djuret genom våld tvingats till kastning — samt det med mjölk fyllda jufvert, som icke ännu diats. Atminstone dyra rätter, då hvarje kostade en hel afkomma lifvet! Plinius säger, att Marcus Apicius uppfunnit ett sätt att, liksom hos gåsen, utvidga svinets lefver genom att göda det med torkade fikon, hvarefter det dödades genom att öfverfyllas eller dränkas uti honungblandadt vin. En annan rätt, efter trojanska hästen benämnd *porcus trojanus*, utgjordes af ett helstekt svin, fylldt med fikonplockare, trastar, lärkor, näktergalar och ostron, samt genomdränkt med doftande viner och kryddade såser.

Ofvannämnde Marcus Apicius, den andre af de trenne läckermunnar med lika namn, hvilka lefde i Rom från republikens sista tid till Trajani regering, har efterlemnadt ett arbete »*De gulæ irritamentis*» (om gommens retande), i hvars Lib. VII. cap. 2 läsaren kan finna beskrifningen på förut nämnda mjölkjufvers tillagning.

Öfver hela Europa och företrädesvis i de länder, hvarest eke- och bokeskogarne lemnade tillfälle till underhåll och gödning, var svinafveln tidigt utbredd. På Carl den stores gårdar Asnapium och Grisenweiler höllos 410 stora och 210 små svin samt 5 fargaltar. Gödningen af dessa hjordar skedde i skogarne; och kejsaren, som med uppmärksamhet följde sin landthushållning, skulle årligen före den 1 september erhålla uppgift öfver ollonskörden. Skogarne taxerades, i förhållande till det antal svin der kunde gödas, och dylika funnos, beräknade till 600 ja, 1000 svin; ty en skog af sistnämnde värde skänkte kejsaren år 863 till de fromma klosterbröderna i Lorsch. Man kan sluta till svinafvelns utsträckning under medeltiden, då man vet, att till erkebiskopen i Kölns hofhållning dagligen användes 24 stora och 8 mindre svin, hvilkas antal under jul,

påsk och pingst ytterligare ökades med 4 om dagen, — således under året ett antal af 8,800 svin.

Rörande det tama svinets utbredning och användande i Sverige, redan i en förhistorisk tid, vittna fynden i Vestergötlands gånggrifter och i Skånes ättehögar från den yngre stenåldern. För öfrigt erinra vi om Freyrs gångare Gullinborst och einhärjarnes, sig städse förnyande Sehrimnir, vittnande om den ställningen svinet, sedermera intagit i Asakulten.

Vårt fädernesland har, i fordna tider, varit rikare på *aldintra* eller ek, bok, apel, oxel och hassel, och detta äfven så nordligt som kring Mälaren. »Huru svin i ollonskog släppas må», var redan ett föremål för lagstiftningen under medeltiden. Södermanlands-lagen med flera bjuda: att ollonskog skall skiftas efter »öre och örtug» eller efter hvarjes andel i by. Den benämndes »gisninga-skog» när tio svin, samt »full gisninga-skog» när fyratio svin derå kunde födas. Dylika skogars ödeläggande skyddades medelst viten; beräknade till en mark för hvart svin, som å skogen underhölls. För svin, som å annans ollonskog släpptes, var laga lösning fyra örtuger, dock måtte fargalt »saklöst mellan skog löpa.» Uppsamlandet af ollon eller nötter, uti en till svinbete indelad skog, bestraffades med böter, dock egde vägfärande att dermed fylla »hatten till hattbandet och vanten till tummelfingret.» Uti södra Sverige samt i Dannemark underlättade de stora bok- och ekskogar samt ett mildare klimat en utsträckt svinafvel. I Skåne-lagen benämnas 12 svin en *wrath* eller hjord, och olika straff stadgas om en *wrath* eller mindre antal släppes å annans mark.

Innan ännu landskapslagarne voro codifierade, uppstodo ej sällan långvariga tvister mellan de unga klostren och odalbönderna, rörande ollonskogarnas begagnande. Sålunda förefinnas tvänne urkunder från 1177, i hvilka Waldemar I »utlofvar sin ynnest» och erkebiskop Absalon »skänker välsignelse och frid» åt dem, som icke hindra klosterbröderna i Esrom, att uti de, i närheten af Motorps grangia (Morups s:n i Halland) belägna, oskiftade skogar släppa sina svin på ollonbete. Ett sådant bete räknades med rätta till en gårds »herrligheter», och vid skattläggning af jordegendomar i Danmark, ingick äfven den ollonbärande skogen, under namn af »svins ollon.» I Skåne svarade tretiotvå, i Halland och Blekinge fyratio-åtta svins ollon mot en tunna hartkorn, men vid adeliga rusttjenstens beräkning, det dubbla antalet. (A. Bergen, Danmarks och Norges frukt-bare herlighed). Vid försäljningar samt vid »mageskiten» eller jordbyten med kronan, upptogs alltid det egendomen åsatta antal svins-ollon i värderingen. Tionde af ollonfläsk gafs till presterskapet; men då denna afgäld så småningom med skogarne minskades eller upphörde, sökte en i södra Sverige boende kyrkoherde att få denna lofliga sedvänja åter upplifvad. Utslaget, faldt af Hööks häradsrätt år 1828, lydde: »att ollonfläsk skall af enskild skogsegare till pastor gifvas, när kronans skogar till ollongäld taxeras.»

Ollongälden, eller afgiften för svin som i ollonskog släppas, lemnade fordom, såväl åt kronan som den enskilde jordegaren, en icke ringa in-

komst. Vi kunna till jämförelse uppgifva, att under de sistförflutna tio åren ollongälden af Thorups och Christinehofs skogar i Skåne, uppgick till 9,656 kronor, fastän under tiden endast fem »ollon-år» inträffat, af hvilka två fullgoda. Det bästa af dessa inföll 1877 och inbragte 4,460 kronor. Högstads skogar lemnade under fem ollon-år 13,050 kronor, häri dock inberäknadt år 1859, hvilket lemnade 5,791 kronor. Dessa skogar, i en persons ego, hafva från och med 1868 t. o. m. 1877, lemnat 15,189 kronor i ollongäld eller 1,518 kronor om året. Den högsta ollongälden ingick år 1877 med 6,837 kronor, hvaruti dock inberäknadt 1,367 kronor för arrendatorers och landbönders svin, som af egaren efterskänktes.

Svinen hafva en värdig och högättad skyddspatron uti den helige Antonius af Padua, på fädernet beslägtad med Gottfried af Bouillon. Han afled den 13 juni 1231 i Padua och canoniserades af påfve Gregor IX år 1232. Hans anniversarium eller kyrkliga åminnelsefest faller på hans dödsdag; men i Rom firas jemväl, från den 17—23 juni till hans ära, den s. k. djurvigningsfesten. Under dessa dagar hålles ett litet kapell öppet, beläget nära St. Antonius'kyrkan, och i hvilket helgonets bild är upprest. Den tienstgörande presten bestänker med vigvatten de festligt smyckade djur, som samlats utanför kapellets port. Hvarje djuregare erhåller helgonets bild, som uppspikas på stallets eller stigans dörr till förebyggande af olyckshändelser.

Ett bruk att på helgonets dödsdag jaga sina svin genom en stor eld, »St. Antonii- eller Tönnies fyr», för att derigenom bevara dem mot sjukdomar, egde under 1400-talet rum i norra Tyskland.

I nordnorden egnades åt svinets skyddspatron äfven vörndnad och åkallan. På våra äldre runstafvar är hans dödsdag, den 13 juni, betecknad med ett svin, och den 17 januari eller »Tönnesdagen» firas ännu af våra landsmän på Östersjö-öarna medelst förtärande af ett halft svinhufvud (Russwurm, Eybofolket). Detta bruk beror dock på en förväxling mellan Antonius af Padua och Antonius af Theben († 356) i calendarierna kallad »abbas confessor», och hvilkens anniversarium faller på den 17 januari. Misstaget bör ursäktas de goda Wormsö- och Runö-boarne, hvilka säkerligen varit mera intresserade för svinafveln än omvändelseverket, helst samma namnförväxling förekomma i våra urkunder.

Vi ega ingen nordisk Marcus Apicius, och kunna därför icke redogöra för den fornnordiska kokkonsten. Men från Walhalla och ned till nordbons koja, var fläsket en lika allmän som angenäm föda, fastän det i den sistnämnda, numera hufvudsakligen användes saltadt eller rökadt. Dock utgör, å några orter i södra Sverige och Danmark, *sviren* (Småland) eller *sviringen* (Halland och Danmark) af isl. *sviri* hals eller nackstycket, ännu ett prædeterminadt stekstycke, väl värdt att dertill mera allmänt användas. Bland urgamla rätter af svinkött, torde vi få anföra den i Ödmanns »Minnen från Hembygen och Skolan» omtalade kraftiga julsoppa från 1600-talet, af i mjölk kokad svinrygg, samt »njuren och fläsk», hvilka

rätter ännu förekomma i södra Sverige, och hvilka vi i bihanget skola beskrifva. Då vi inkommit på det cullinariska området, tillåta vi oss att framhålla det gamla bruket, att om torsdagen äta ärter eller kål. Då denna »supansmat» alltid kokas på fläsk, framstår således torsdagen såsom en festdag, och detta ej blott i Skandinavien utan äfven i Tyskland. Ej utan skäl yttrar också en tysk författare: »Huru märkvärdigt, att i Berlin, i Argau (Schweitz), i norra Tyskland och i Schwaben, man på samma dag kokar samma föda!» (Nochholz, Altdeutsches Bürgerleben). Äfven i Scottland var kålen en torsdagsrätt, hvarföre också Walter Scott skämtande yttrar om de fromma munkarne i Melrose, »att de gjorde god kål om fredagen när de fastade.» (W. Scott, Lady of the lake).

Den med fläsk kokade grönkålen, förtäres ännu på skärthorsdagen i hvarje skänst och sydhalländskt hem, från hvilket gamla sedvänjor icke bannlysts; men bör då innehålla nio olika slags grönt. Orsaken härtill förklaras af följande utdrag ur »Froschmäusler», tryckt i början af 1500-talet. Am Grünen Donnerstag im May,

da kocht die Bäurinn ihren Brey
von neun verschiednen Kräuterlein;
soll gegen alle Krankheit seyn.

Är detta, hos de germaniska folken fortlevande, bruk att fira torsdag eller Donnerstag såsom en festdag eller åtminstone hvad tyskarne kalla »ein Fleischtag», ett minne af en försvunnen Thors- eller Donarskult?

Några af ifrågavarande djurs namn återfinnas i tyskan, t. ex. svin, *Schwein*; so, fornhtsk *sû*, *Sau*, hvilket senare, liksom svsk. sugga (a. s. *sugga*), har sin rot i sanskrit *sūkara*. Äfven det tsk *Eber*, fornhtsk *epar*, a. s. *eofor*, lat. *aper* förekommer i fornordiska eller isländska *jöfurr* fargalt, orne. Det sistnämnda ordet är blott en ljudförskjutning af medeltids svenska *runi*, helst redan samtidigt *uren* m. förekommer i Östgöta-lagen. Stammen *far* i fargalt (Uplands-lagen *fargalter*) återfinnes i sydsvenska *vara i far* vara dräktig, *färja* föda grisar, hvilket torde kunna härledas från sanskr. *vāraha* (lat. *verres*). Galt, med. svsk. *galter*, hade liksom isl. *göltr* (gen. *galtar*) betydelsen såväl af snöpt som af osnöpt galt; likaledes har *gylta* (isl. *gyltr* f. *gilta*, *gulta*) en likartad dubbel betydelse, och öfversattes i sydsvenskan med »snitteso», en »snittad» eller kastrerad sugga.

De för de nordiska språken egendomliga namnen *gris* samt *basse* (isl. *bassi*, mtdsvk *basse*, *wildbasse*, Didr. af Bern. Hr. Iwan 368); wales *baez*, *baedd* (dd. engl. th), hall. *basse* galtgris, förekommer icke i tyska munarter, men återfinnas i sanskrit *grishui*, *grishu* samt *bahusū* (Pietet).

Först under de senare årtionden har, särdeles i södra Sverige, en större uppmärksamhet egnats åt svinets vård och utveckling. Medelst en, genom korsning med engelska afvelsdjur, vunnen tidig utvecklingsförmåga, en kraftfullare näring under uppfödandet och ändamålsenligare gödning, har svinafveln, äfven der inga ollonskogar finnas, blifvit inkomstgifvande. Dock förmår Sverige icke ännu att frambringa sitt behof af fläsk. Ärliga medel-

importen under de senaste 5 åren var.....	265,600 centn. fläsk,
afdrages medelexporten	4,282 » »
så återstår	265,318 centn. fläsk,
till ett värde af 20 kronor pr centner.....	5,306,360 kronor.

Afdrages härifrån värdet af 10,106 svin, hvarmed exporten öfverskjuter importen, å 60 kronor.....	606,360 »
så utgör värdet af årliga fläsk-importen.....	4,700,000 kronor.

Vi afhålla oss från alla reflektioner öfver detta förhållande; tillägga blott, att Danmarks export af svin och fläsk uppgår till omkring tjugo millioner kronor om året.